

Meriggi, Bruno

Protiklad mezi determinovaností a nedeterminovaností slovesa ve slovanských jazycích

In: *Otázky slovanské syntaxe : sborník brněnské syntaktické konference*, 17.-21.IV.1961. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 204-211

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119411>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PROTIKLAD MEZI DETERMINOVANOSTÍ A NEDETERMINOVANOSTÍ SLOVESA VE SLOVANSKÝCH JAZYCÍCH

BRUNO MERIGGI (Milán)

Některá slovesa, tvořící nevelkou, avšak pro analogii svých sémantických hodnot dosti kompaktní skupinu, mají ve staroslověněštině, v ruštině a v češtině společný rys v tom, že se vyskytují ve dvou protikladných podobách, z nichž jedna udává děj tzv. „determinovaný“, druhá „nedeterminovaný“. Jde v podstatě o slovesa, která zní v češtině *hnáti* — *honiti*, *jíti* — *choditi*, *nésti* — *nositi*, *vésti* — *voditi* a *véztí* — *voziti*.

Ve staroslověněštině¹ obsahuje tato skupina i některá další slovesa pohybu, jako *vlěšti* — *vlačiti*, *mesti* — *metati*, zatímco jiná slovesa, která vyjadřují schopnost vnímat určité vjemy, jako *slyšati* a *viděti*, mohou se při použití střídát v obou významech. V ruštině² je v této skupině popsáno celkem 15 sloves, z nichž všechna udávají různé druhy pohybu (mimo shora uvedená např. *бегать* — *бежать*, *бродить* — *бредти*, *летать* — *лететь*, *пласать* — *плыть*). V češtině³ pak přistupují k pěti slovesům již připomenutým jiná slovesa pohybu, jako *jeti* — *jezditi*, *běžeti* — *běhati*, *letěti* — *létati*, *lítati*, *táhnouti* — *tahati*, slovesa vyjadřující stav, jako *ležeti* — *lěhati*, *lěhati*, *seděti* — *sedati*, slovesa vjemová nebo dějová, jako *slyšeti* — *slýchati*, *viděti* — *vidati* a *čísti* — *čítati*.

Názor vědců na tato slovesa se různí. A. Meillet⁴ se např. omezuje na to, že počítá staroslověněšské *goniti* a *voziti* do kategorie iterativ, a má proto sklon podceňovat důležitost protikladu, o němž mluvíme; jiní badatelé, jako Regnéll,⁵ Je. V. Češko⁶ a V. V. Borodič,⁷ jsou naopak toho názoru, že dvojice determinovaných a nedeterminovaných sloves sehrály prvořadou úlohu při zrodu soustavy slovanských vidů.

¹ A. Dostál, *Studie o vidovém systému v staroslověněštině*, Praha 1954, 36.

² *Грамматика русского языка*, АН СССР, I, Moskva 1953, 460.

³ Fr. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny II*, Praha 1951, 1324 n. Trávníček definuje protiklad mezi těmito slovesy pomocí termínů „durativa v užším smyslu nebo stálá durativa“ a „nedokonavá stálá iterativa“.

⁴ A. Meillet, *Le slave commun*,² Paris 1934, 237.

⁵ C. G. Regnéll, *Über den Ursprung des slavischen Verbalaspektes*, Lund 1944.

⁶ Je. V. Češko, *К истории славянских глагольных видов (Основы глаголов движения в Зографском кодексе)*, Ученые записки Института славяноведения, III, 328 n.

⁷ V. V. Borodič, *К истории форм настоящего времени глаголов совершенного вида в древнерусском языке*, тамтѣж, 345 n.

Po studiích Mazonových⁸ a jeho školy však většina vědců alespoň uznává, že tato slovesa tvoří v uvedených třech jazycích skupinu samu pro sebe.⁹

Různé jsou také definice týkající se povahy opozice determinovanost — nedeterminovanost. N. van Wijk uvádí, že „determinovaná slovesa označují děje málo složité, které vedou přímo k nějakému cíli, kdežto nedeterminované sloveso vyjadřuje děj složený z víc aktů nebo děje prodloužené a opakované“¹⁰; podle Fr. Trávníčka se „durativa v užším smyslu“ liší od „stálých iterativ“, neboť „vyjadřují většinou děj trvací, zřídka opětovaný“;¹¹ V. V. Vinogradov, autor kapitoly věnované slovesu v akademické gramatice ruštiny, tvrdí, že „slovesa násobného podvidu (глаголы кратного подвида) označují děj probíhající nikoli pouze jedním směrem nebo nikoli pouze jedenkrát, najednou“, zatímco „slovesa nenásobného podvidu (глаголы некратного подвида) vyjadřují děj, jenž se odehrává pouze v jediném směru, neustále a v určité chvíli“;¹² podle A. Dostála „hlavní rozdíl dějů determinovaných a nedeterminovaných spočívá v tom, že nedeterminovaný děj je složený a nemá určitého cíle“, zatímco slovesa, jako *nesti*, *iti*, atd., mají „odstín cílovosti“, neboť „vyjadřují v staroslověnštině děj, jenž plyne jedním neroztržitěným proudem k cíli“;¹³ B. Havránek a A. Jedlička, autoři nedávno vydané *České mluvnice*, pak uvádějí, že „zvláštní skupinu sloves násobených nedokonavých tvoří členy dvojic nedokonavých, jako *chodit* — (*jíti*), *nosit* — (*nést*), *létat* — (*letět*). Slovesa ta vyjadřují kromě děje násobného (*děti chodí denně do školy*, atd.) také děj, který není násobený, ale není zcela totožný s dějem „nenásobeným“ z dvojice: děj nenásobený — násobený; vyjadřuje spíše vlastnost, způsoblost apod., jako: *dítě už chodí do školy (je školákem)*, *nosí (rád hezké šaty)*, *sokolové létají vysoko (umějí létat)* apod.“ Tito autoři pak hned dodávají, že „děj slovesný se u takovýchto sloves (*chodí*, *nosí*, *létá* ap.) vyjadřuje obecně bez vztahu k jedné konkrétní situaci, k jaké se zpravidla vztahuje děj *jde*, *nese*, *letí* apod.; nazývají se proto takováto slovesa (*chodí*, *nosí*, *létá*) nedeterminovanými proti determinovaným (*jde*, *nese*, *letí*)“.¹⁴

Abychom dobře porozuměli hodnotě protikladu determinovanost — nedeterminovanost, je podle mého soudu třeba, abychom ukázali na zvláštní sémantickou stránku nedeterminovaných sloves, tj. na to, jak dovedou vyjádřit schopnost nezávisle na jakémkoli časovém vztahu a bez jakékoli zmínky o konkrétní situaci. V. V. Vinogradov k tomu říká: „Rozdíl mezi oběma řadami sloves pohybu vede k výsledku, že slovesa s násobným podvidem, vyjadřující děj mimo daný okamžik a mimo danou

⁸ A. Mazon, *Morphologie du verbe russe*, Paris 1908, 6 n.; *Grammaire de la langue tchèque*, Paris 1931, 234.

⁹ Srov. mimo jiné též E. Lo Gatto, *Grammatica della lingua russa*, Firenze 1950, 170.

¹⁰ N. van Wijk, *Sur l'origine des aspects du verbe slave*, *Révue de études slaves*, IX, 252.

¹¹ Fr. Trávníček, *o. c.*, 1324.

¹² *Грамматика русского языка*, АН СССР, I, 460 n.

¹³ A. Dostál, *o. c.*, 36.

¹⁴ B. Havránek — A. Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha 1960, 200.

okolnost, mohou nabýt významu stálé náchylnosti živých bytostí nebo předmětů k jistému ději... Proto těmto slovesům s násobným podvidem, v protikladu ke slovesům podvidu nenásobného, vyhovuje zvláště přítomný čas s rozšířeným významem, tj. s významem mimočasové spojitosti (вневременная связь) mezi podmětem a přísudkem“.¹⁵ Rovněž B. Havránek a A. Jedlička se domnívají, jak vyplývá z citovaného úryvku, že slovesa jako *chodit* a *létat* vyjadřují „spíše vlastnost, způsobilost apod.“ a že „děj slovesný se u takovýchto sloves... vyjadřuje obecně beze vztahu k jedné konkrétní situaci“.

„Nedeterminovaná“ slovesa udávají v podstatě stav, v němž je podmět následkem zkušenosti, získané dovednosti, vrozené vlastnosti nebo zvyku, a týkají se abstraktní, všeobecné a neomezené schopnosti, která platí jako taková nezávisle na jakékoli časové nebo místní okolnosti, zatímco determinovaná slovesa vyjadřují konkrétní děj, který podmět vykonává za určité časové a místní okolnosti, při čemž využívá schopnosti pocházející ze zkušenosti, dovednosti a vlastností, jimiž je obdařen. Možnost, jak odlišit tyto dva slovesné děje, existuje prakticky v každém jazyce, avšak ne v každém jazyce se tento protiklad realizuje týmiž prostředky. V jazycích, jako je např. moderní italština, franština a němčina, a také ve většině současných jazyků slovanských a ve většině případů i v češtině a v ruštině, jde o rozlišení čistě syntaktické. Determinovaný děj se leckdy pojímá jako přechodný (tranzitivní), nedeterminovaný jako nepřechodný (intrazitivní): v prvním případě se vyjadřuje nebo domýšlí předmět, v druhém případě předmět chybí. Jestliže řeknu v italštině nepřechodně *gli uomini vedono* („lidé vidí“), vyjadřuji tím abstraktní schopnost společnou všem lidem, kteří nejsou slepí a mohou vnímat prostřednictvím zraku, a to nezávisle na předmětu, který jim padne do očí v určitém okamžiku a na určitém místě; řeknu-li však naopak, používá vazby tranzitivní, *vediamo i libri in questa biblioteca* („v této knihovně vidíme knihy“), nabývá věta konkrétního významu a udává děj probíhající v přítomnosti na daném místě a mířící k určitému předmětu. Nepřítomnost nebo přítomnost objektu v akuzativu, popříp. jiných objektů, vymezuje v těchto případech povahu děje. Podobně i v případě sloves trvale nepřechodných může nepřítomnost nebo přítomnost jakéhokoli objektu vyvolat opozici determinovanost — nedeterminovanost: věta jako *gli uomini camminano* („lidé chodí“) je právě tak nedeterminována jako věta *gli uomini vedono* („lidé vidí“), zatímco věta jako *camminiamo per questa strada* („jdeme po této silnici“) je determinována jako věta *vediamo i libri in questa biblioteca* („v této knihovně vidíme knihy“). Jindy pak stojí determinovanost proti nedeterminovanosti zásluhou příslovce nebo také prostě proto, že dáváme větě zvláštní význam. Řeknu-li *gli uccelli volano* („ptáci létají“) a abstrahuji-li tak od jakékoli konkrétní situace, má moje věta zabarvení nedeterminovanosti, avšak pronesu-li touž větu s odvoláním na konkrétní okolnost, na situaci, jíž jsem svědkem já a osoba, s kterou mluvím, nebo řeknu-li

¹⁵ Грамматика русского языка, АН СССР, 460.

in questo momento („v tomto okamžiku“) nebo *adesso gli uccelli volano* („nyní letí ptáci“), nabývá moje výpověď zabarvení determinovanosti.

V uvedených třech dvojicích vět se protiklad determinovanost — nedeterminovanost neustále vyvolává přítomností nebo nepřítomností zmínky o průvodních okolnostech děje vyjádřeného slovesem. Toto základní rozlišení platí i pro dvojice vět jako *žák jde do školy — žák chodí do školy, matka vede dítě do školy — matka vodí dítě do školy*,¹⁶ poněvadž považujeme-li celkově výraz *chodit do školy a vodit dítě do školy* za zvláštní sémantické varianty sloves *chodit a vodit*, pak v případě věty *žák jde do školy* a věty *matka vede dítě do školy* spočívá přítomnost zmínky o průvodní okolnosti děje v tom, že si zřejmě domýšlíme „v této chvíli, ve chvíli, kdy hovořím“, zatímco v případě věty *žák chodí do školy* a věty *matka vodí dítě do školy* se o této průvodní okolnosti jistě neuvažuje. V prvním případě jsou děje zasazeny do konkrétní skutečnosti díky příslovečnému určení času nebo časovému výrazu, ježž si lze domyslit, zatímco v druhém případě nám děje připadají pouze jako teoretické a abstraktní. Z toho důvodu se dají věty *žák jde do školy* a *matka vede dítě do školy* srovnávat s větami, které jsem nazval tranzitivními konstrukcemi (*vediamo i libri in questa biblioteca*) nebo s větami determinovanými použitím příslovečných určení (*camminiamo per questa strada*) nebo příslovci, ať už je vyjadřujeme nebo si je domýšlíme (*[adesso] gli uccelli volano*), kdežto věty *žák chodí do školy* a *matka vodí dítě do školy* lze srovnávat s konstrukcemi intranzitivními (*gli uomini vedono*) nebo světami, jež jsou nedeterminovány nepřítomností příslovečných určení (*gli uomini camminano*) nebo příslovci (*gli uccelli volano*).

Na základě dosavadních úvah se podle mého soudu můžeme pokusit o interpretaci opozice determinovanost — nedeterminovanost srovnáním se soustavami sloves, doloženými v různých indoevropských jazycích, zvláště pak s Homérovou řečtinou.

V Homérově řečtině existuje protiklad, který se značně podobá protikladu determinovanost — nedeterminovanost, tj. ten, který řídí vztahy mezi kmeny „přítomnými“ a „perfektními“. V jazyce Iliady a Odysseje udává přítomný čas „proces (podtrženo mnou, B. M.), na něžž se pohlíží v jeho vývoji“ a který může mít všeobecný smysl pouze s hodnotou gnómičkou,¹⁷ kdežto perfektní vyjadřuje „stav (podtrženo mnou, B. M.) umístěný do přítomnosti nebo alespoň do aktuálnosti“¹⁸ a je obvykle nepřechodné, ježto „udává stav, dosažený po předcházejícím procesu, je tu však věc, kterou neudává, a to je přechod tohoto děje na předmět“¹⁹ kdežto naopak novější je jeho použití v tranzitivních konstrukcích, které mu nakonec dodávají „výsledkový“ význam a platnost minulého času.²⁰

¹⁶ Tyto a podobné příklady jsou u Fr. Trávníčka, o. c., 1325.

¹⁷ P. Chantraine, *Grammaire homérique, t. II, Syntaxe*, Paris 1953, 183 n.

¹⁸ *Tamtéž*, 197. O hodnotě řeckého perfekta srov. též P. Chantraine, *Histoire du parfait grec*, Paris 1927.

¹⁹ P. Chantraine, *Histoire...*, 4. O intranzitivním užití perfekta srov. ještě A. Meillet a J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*,² Paris 1927, 212.

²⁰ P. Chantraine, *Grammaire...*, 198 n.

Původní přítomnostní platnost ide. perfekta dosvědčuje ostatně srovnání s latin-
skými perfekty typu *memini* nebo s germánskými préteritoprézentii typu *man* nebo
konečně rozšíření formy, jak ji představuje řecké *Φοῖδα*, sanskrtské *véda*, gótské
vait, které mj. má svou paralelu v stsl. *vědě*.²¹

Sloves vyjadřujících pohyb se často používá v perfektu; mezi příklady, které
cituje Chantraine ve své *Grammaire homérique*, jsou dva z Iliady a dají se — jak se
zdá — dokonale srovnat s užitím nedeterminovaných sloves slovanských: Δ 11,
αἰεὶ παρμέμβλωκε καὶ αὐτοῖ κῆρας ἀμύνει „je mu vždy po boku a vzdaluje od něho
smrt“; A 37, *ὃς Χρῦσην ἀμφιβέβηκας* „ty, jenž chráníš Chryse“. ²² V obou těchto pří-
kladech je jasné, že běží o děj, který se opakuje a je obvyklý, děj pojímaný beze
zřetí k zvláštní konkrétní situaci.

K témuž výsledku dojdeme, zkoumáme-li perfektní tvary také od sloves, která
nevyjadřují pohyb; postačí zde citovat několik příkladů, které uvádí Chantraine
ve své *Histoire du parfait grec*:²³ θ 133, *Δεῦτε φίλοι, τὸν ξείνον ἐρώμεθα εἰ τιν’
ἄεθλον | (F)οἰδέ τε καὶ δεδάηκε...* „nuže, přátelé, otažme se cizince, zda dovede
v něčem závodit“; λ 50b, *ἧ τοι μὲν Πηλῆος ἀμύμονος οὐ τι πέπυσμαι* „nemám žádnou
zprávu o znamenitém Peleovi“; A 228, *οὔτε λόχονδ’ ἰέναι σὸν ἀριστήεσσω
Ἀχαιῶν | τέτληκας...* „tvé srdce nemá sílu jít na číhanou s nejlepšími z Achajovců“;
ε 35, *Φαιήκων ἐς γαῖαν οἱ ἀρχίδεοι γεγάασιν...* „v zemi Fajáků, kteří podobní jsou
bohům“. Také ve všech těchto pasážích udávají různá perfekta [(F)οἶδε, δεδάηκε,
πέπυσμαι, τέτληκας, γεγάασιν] všeobecnou vlastnost, zvyk nebo schopnost získanou
zkušeností a oddělenou od jakékoli konkrétní situace. Soudíme-li z těchto příkladů
z Homéra, lze původní hodnotu řeckého perfekta nejlépe srovnávat se slovanskými
„nedeterminovanými“ přítomnými časy.

Pokusme se nyní prozkoumat naše „nedeterminovaná slovesa“ z hlediska for-
málního. Podle A. Dostála je ve stsl. „významový odstín determinovanosti nebo
opaku“ vyjádřen formálně pouze u pěti dvojic *γῶναι* — *γονίτι*, *ἰνί* — *chodíti*, *νεστί* —
nosítí, *vestí* — *vodíti* a *vezíτι* — *vozítí*.²⁴ Těchto pět dvojic je společných také pro ruštinu
a češtinu, a tvoří proto základní a původní jádro, zatímco ostatní protikladné dvojice
v stsl., rušt. a češt. se asi připojily ke zmíněné skupině v pozdějším období, a to analogií.
Z uvedených sloves jsou slovesa *νεστί* — *nosítí*, *vestí* — *vodíti* a *vezíτι* — *vozítí* charak-
terizována střídáním *e/o*, které je typické pro opozici přítomných a perfektních kmenů
v indoevropštině;²⁵ táž alternace se objevuje rovněž mezi *γονίτι* a přítomným časem
ženε; konečně pak *chodíti* (< *sodíti) střídá se s kmenem *sed-*, předpokládaným

²¹ O této otázce srov. např. A. Meillet, *Introduction a l'étude comparative des langues indo-européennes*,⁹ Paris 1953, 207.

²² P. Chantraine, *Grammaire...*, 198.

²³ P. Chantraine, *Histoire...*, 8 n.

²⁴ A. Dostál, *o. c.*, 36.

²⁵ Srov. A. Meillet, *Introduction...*, 205 n.; J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*,
Wrocław 1956, 41 n.

z minulého přičestí činného *šbǫr̥, šbǫr̥*.²⁶ Co se týče slovesa *choditi*, je třeba upozornit na jiný velmi důležitý fakt: dvojice *choditi* — *iti* je charakterizována supletivnostní korelací mezi kmeny **sod-* a **ei-*; jak je na druhé straně známo, kořen **ei-* neměl v ide. perfektní kmen;²⁷ doplnění mohlo tedy být v tomto případě nutné právě proto, že kořen **ei-* nepřipouštěl střídání *e/o* přítomných a perfektních kmenů, a tuto okolnost bychom mohli považovat za další potvrzení skutečnosti, že kmeny **nos-*, **vod-*, **voz-*, **gon-* a *chod-* (ze **sod-*) je nutno vykládat právě jako kmeny perfektní.

Meillet,²⁸ který připomíná, že rozlišující rysy perfektních kmenů nejsou ani stálé (zdvojení), ani jediné (tvary se samohláskou *o* jsou doloženy také v přítomných kmenech), tvrdí, že perfekta jsou charakterizována jenom zvláštními koncovkami. Je však nutno na prvním místě zdůraznit, že ve slovanštině je jedinou spolehlivou perfektní koncovkou, jež se zachovala, koncovka minulých přičestí *-us-* (tato koncovka představuje nulový stupeň ide. koncovky *-wes-*) a nadto že — všeobecně řečeno — osobní koncovky slovanského slovesa neodrážejí dobře ide. stav,²⁹ za druhé že Meilletovo tvrzení má dosti relativní hodnotu, poněvadž pro úzké vztahy existující mezi prezentem a perfektem se na jedné straně často stalo, že se perfektního kmene, jak uznává sám francouzský lingvista,³⁰ užilo pro tvoření přítomných časů, např. u slovesa *ἀνώγω* „poroučet“ (< *ἀνωγα*) a u *γεγωνέω* „být slyšen“ (< *γέγωνα*); na druhé straně se stávalo, jak ukázal Chantraine,³¹ že koncovek přítomného času se užívalo pro perfektní kmeny, např. v nářečí kolem Syrakus, Cnida, Rodi a Lesbu. Nepřítomnost perfektních koncovek u sloves *goniti*, *voditi* atd. nebrání tudíž tomu, aby chom kmeny **gon-*, **vod-* atd. považovali za kmeny perfektní.

Zaráží spíše jiná okolnost; kromě toho, že mají v kořeni samohlásku *-o-*, jsou „nedeterminovaná“ slovesa charakterizována atematickým sufixem s dlouhým *-i-*, který lze srovnat s ide. tematickým sufixem **-eye/o-*, používaným k tvoření iterativ a kauzativ. Také skupina ide. iterativ a kauzativ, k nimž patří slovesa jako řec. *φοβέω* „budím strach“, lat. *noceō* „škodím“ atd., má jako charakteristický znak *o-ový* vokalismus kořene. Zdálo by se tedy, že „determinovaná“ slovesa lze snadno zařadit do této kategorie, a to je opravdu názor, který sdílí s už citovaným Meillem (srov. pozn. 4) např. A. Vaillant, který se domnívá, že rozlišení významů determinovaných a nedeterminovaných u dvojic *vesti* — *voditi*, *nesti* — *nositi* atd. „je pouze zvláštní případ širší opozice jednoduchého slovesa a jeho iterativa,“ takže *voditi*, *nositi* atd. zůstávají iterativy.“³² Proti těmto hlediskům je však možno citovat názory vědců, kteří naopak připisují velkou důležitost rozdílu mezi slovesy „determino-

²⁶ Srov. P. Diels, *Altkirchenslavische Grammatik*, I, Heidelberg 1932, 90 a 94, pozn. 5.

²⁷ A. Meillet, *Introduction...*, 205.

²⁸ *Tamtéž*, 207.

²⁹ Srov. K. Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praha 1955, 181 n.

³⁰ A. Meillet, *Grammaire...*, 212.

³¹ P. Chantraine, *Histoire...*, 191 n.

³² A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, I, Paris 1948, 304.

vanými“ a „nedeterminovanými“³³, je však třeba připomenout, jak správně upozorňuje N. van Wijk, že již Brugmann si všiml, že tzv. slovesa iterativní udávají také intenzivní a nedeterminovaný děj.

Na tomto místě by snad bylo možno dovozovat, že perfektivní a iterativní tvary mají nezávisle na formálních analogiích společné některé sémantické prvky, že totiž udávají stavy věcí, popisují jisté všeobecné a zvyklostní situace a mají tendenci vyvíjet se směrem k rezultativním významům:³⁴ dalo by se proto tvrdit, že perfektní kmeny a kmeny iterativ mají společný původ a že pouze v pozdější fázi v průběhu vývoje, který vtiskl různý charakter jednotlivým ide. jazykům, se částečně oddělily a nabyly podobných, avšak přesto odlišných sémantických hodnot; ale bádání tohoto druhu by nás zavedlo příliš daleko a nutně by se zakládalo na těžko dokazatelných hypotézách.

Co se naopak týče slovanských „nedeterminovaných“ sloves, postačí navrhnout jiný výklad pro jejich zařazení do kategorie iterativ. Před chvílí jsem vyslovil názor, že kmeny *nos-, *vod-, *voz-, *gon- a *chod- (< *sod-) mohly být původně perfektními kmeny, a to proto, že: 1) jsou stále proti „determinovaným“ kmenům *nes-, *ved-, *vez-, *gen-, a *sed-, což jsou přítomní kmeny charakterizované kořenovou samohláskou -e-, 2) sémantická hodnota těchto kmenů, zdůrazníme-li jejich možnost vyjadřovat schopnost nebo zvyk nezávisle na přesných okolnostech místních a časových, udává v podstatě abstraktní stav a lze ji srovnat s významem Homérova perfekta v citovaných příkladech, 3) kmen *chod- je supletivní vzhledem ke kořeni *ei-, z něhož nelze vytvořit perfektní kmen. Jestliže tyto vývoje považujeme za platné a připustíme-li možnost, že v uvedených tvarech se dá spatřovat staré préteritní tvoření, pak jejich začlenění do třídy slovanských iterativ je možno přičítat prostě tomu, že po ztrátě vlastního indikativu perfekta ve slovanštině si musily příslušné kmeny nalézt místo v soustavě slovanského časování v novější vývojové fázi a tak se přimkly k typu, který z formálního hlediska (kořenový vokalismus o-ový) a z hlediska sémantického (vývoj směrem k výsledkovým významům) byl jim nejbližší. Na druhé straně vtáhly do svého okruhu, a to z důvodů souvisících s významem, i slovesné tvary, které původně nepatřily k jejich skupině: proto máme protiklady jako čes. *seděti* — *sedati*, *běžeti* — *běhati*, nebo rus. *бегать* — *бежать*, *плавать* — *плыть*.

³³ Pokud jde o tuto otázku, srov. J. Vendryes, *Le type thématique à redoublement en indo-européen*, MSL XX, 117 n.; J. Vendryes, *Sur la valeur des présents grecs en — άνω, Αντιδωρον* věnované M. Wackernagelovi, 265 n.; P. Chaintraine, *Les verbes grecs en — θω*, Mélanges Vendryes, 93 n.; A. Meillet, *A propos de έρωκα, τιήγω, வீχω* BSL XXVI, 21 n. Všechny tyto práce jsou citovány N. van Wijckem, o. c., 239 n.; také Wijk je ochoten zdůrazňovat hodnotu protikladu determinovanosti a nedeterminovanosti a považuje tuto opozici za značně archaickou; tvrdí např. (na str. 248 svého článku), že slovesa patřící k třídě „intenziv“ lit. na -au-, -oti, stejně jako slovesa třídy „iterativ“ v lot. na -aju-, -at, měla původně patrně odstín významu „nedeterminovanosti“.

³⁴ Že i kmeny s kořenovým vokalismem -o- a se sufixem *-éye/o jsou původně iterativa a že teprve později nabyly platnosti kauzativní, resp. rezultativní, soudí J. Kuryłowicz, o. c., 86 n.

„Nedeterminovaná“ slovesa staroslověnská, ruská a česká jsou podle mého soudu zbytky velmi vzdálené minulosti. Ze společného ide. základu, který ještě nerozlišoval dobře časy, nýbrž se především opíral o udání slovesného vidu, daly kořeny tzv. „perfekta“ vznik na jedné straně perfektním časům, které se zařadily do řeckého a indoíránského časování, perfektu, které dostalo vlastní místo v systému kontrapozice imperfektum — perfektum v latině, préteritu, stojícímu proti přítentu v germánštině, avšak na druhé straně zachovaly, třebaž v pozměněných tvarech a v omezené míře, svou původní platnost vidovou v některých moderních slovanských jazycích jako rys krajně archaický. A to je tím významnější, neboť slovanská konjugace na rozdíl od deklinace vykazuje ve svém celku rozličné podstatné formální inovace vzhledem k typu, který lze rekonstruovat v obecném jazyce indoevropském.

Přeložil Jar. Ondráček

